

Områdesbestämmelser för
Storåns dalgång
Planbeskrivning

Antagandehandling november 2010

Härryda kommun

Sektorn för samhällsbyggnad

Norconsult

Beställare

Härryda kommun, Sektorn för samhällsbyggnad
Lennart Dahlberg, Christer Ferm,
Maj Fougstedt och Karin Meyer

Konsult

Norconsult AB tel, 031-50 70 00
Gunnar Håkansson, arkitekt
Maria Olovsson, bebyggelseantikvare

Innehåll

<i>HANDLINGAR</i>	5
<i>PLANDATA</i>	5
<i>BAKGRUND</i>	5
<i>SYFTE</i>	5
<i>OMRÅDESBESTÄMMELSER</i>	5
<i>TIDIGARE STÄLLNINGSTAGANDEN</i>	7
<i>FÖRUTSÄTTNINGAR</i>	9
<i>FÖRÄNDRINGAR</i>	14
<i>KÄLLFÖRTECKNING OCH LITTERATURLISTA</i>	23

Planområdets läge

HANDLINGAR

Områdesbestämmelserna består av:

- karta i skala 1:10 000 med bestämmelser
- karta i skala 1:4 000

Till bestämmelserna hör:

- beskrivning (denna handling)

Övriga handlingar i ärendet är:

- fastighetsförteckning

Bakgrundsmaterial:

- Storåns dalgång kulturinventering
- Storåns dalgång naturinventering

PLANDATA

Planområdet utgörs av Storåns dalgång som breder ut sig söder om samhället Rävlanda. Storån, som rinner genom planområdet i nord/sydlig riktning, bildas där Nolån och Sörån rinner samman nordöst om planområdet. Dessa båda åar bildar gräns till Bollebygds kommun i nordöst. Planområdet sträcker sig från byn Värred i nordöst genom dalgången och till kommungränsen mot Marks kommun i söder.

BAKGRUND

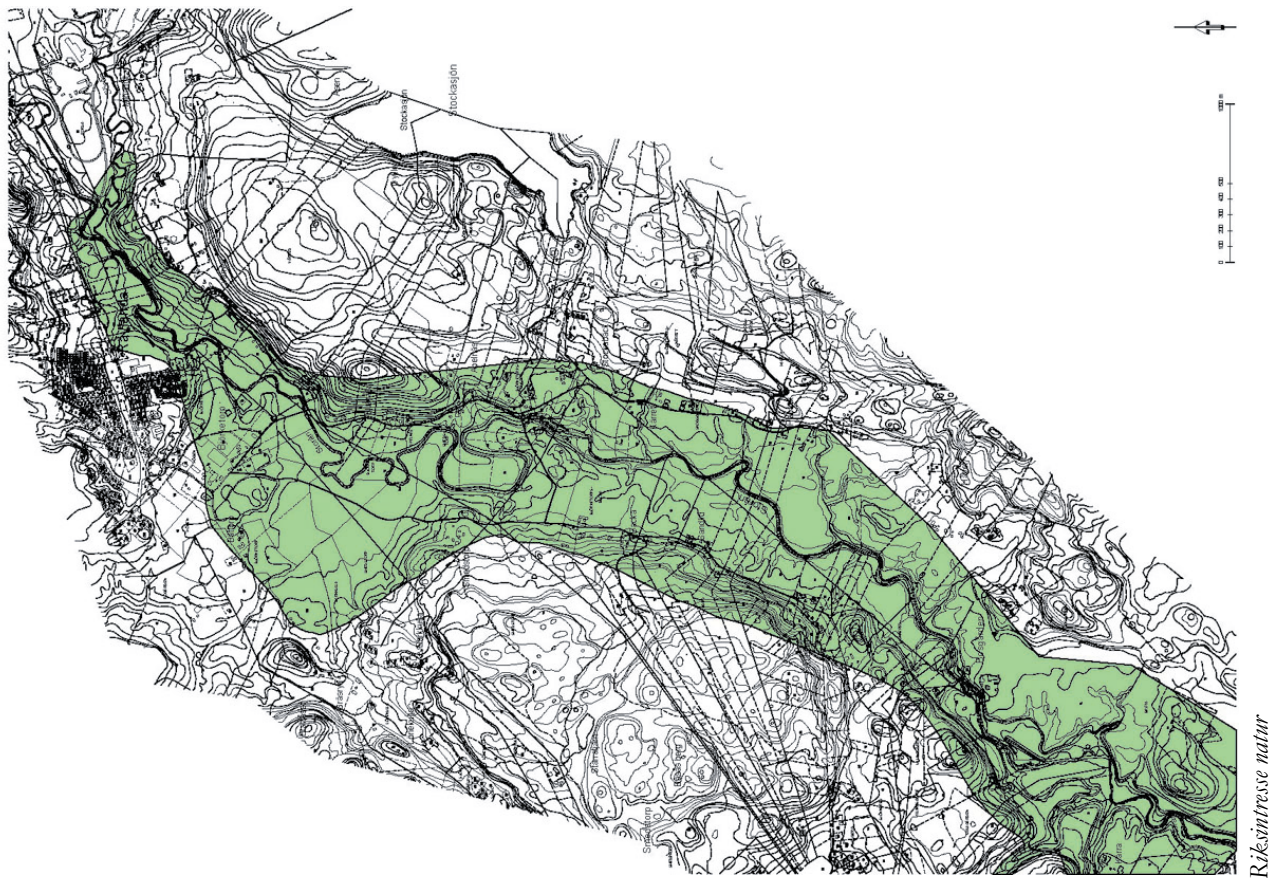
Storåns dalgång är ett mycket naturskönt och vackert landskap som har stora kultur- och naturvärden. Centralt för dessa värden är Storåns meandrande lopp där raviner och växtlighet bidrar till det rika naturlivet. Mellan bäckravinerna och de skogsbeklädda bergsplåtarna breder den brukade marken ut sig. Dalgångens värden är starkt förknippade med områdets naturliga förutsättningar som genom århundraden präglats av jordbruk. De värden som landskapet representerar är i hög grad knutna till nuvarande markanvändning och är känsliga för förändringar. Av stor betydelse för landskapsbilden och dess natur- och kulturvärden är den framtida bebyggelseutvecklingen. Större delen av planområdet utgör riksintresse för kulturvård och naturvård.

SYFTE

Bebyggelsens lokalisering och utformning är av stor betydelse för områdets karaktär och de värden som hänger samman med detta. Områdesbestämmelserna syftar till att byggande av nya hus samt förändringar av befintliga skall ske på sådant sätt att områdets kultur- och naturvärden samt landskapsbild bevaras. Bestämmelserna syftar även till att bebyggelseutvecklingen inte skall inverka negativt på riksintressena för kultur- och naturvård i dalgången. Generellt sett finns det relativt litet utrymme för att uppföra nya huvudbyggnader utan att detta påverkar landskapsbilden negativt. Områdesbestämmelserna kommer att ligga till grund för prövning och bedömning av bygglov.

OMRÅDESBESTÄMMELSER

Områdesbestämmelser utgör ett komplement till kommunens översiktsplan och kan upprättas inom områden som saknar detaljplan. Bestämmelserna kan antas för att säkerställa syften i översiktsplanen eller för att tillgodose riksintressen i enlighet med 3 och 4 kap Miljöbalken. Områdesbestämmelser gör det möjligt för kommunen att förhindra olämpliga förändringar och åstadkomma en önskvärd utveckling av markanvändning och bebyggelse. I områden som utgör en värdefull miljö kan lovplikten utökas så att den blir densamma som inom detaljplanelagt område. Till skillnad från en detaljplan reglerar områdesbestämmelser endast någon eller några frågor. Bestämmelserna garanterar inga byggrätter och kan heller inte förbjuda byggande. Områdesbestämmelser kan endast innehålla bestämmelser om byggande och markarbeten i anslutning till byggande. De kan inte användas för att skydda andra värden som till exempel värdefull natur.

TIDIGARE

STÄLLNINGSTAGANDEN

Översiktsplan

Kommunens översiktsplan, ÖP 2002, redovisar Storåns dalgång som område där områdesbestämmelser skall upprättas. Dalgångens redovisas som ett värdefullt kulturlandskap och värdefullt vattenområde. Enligt ÖP är syftet att bevara områdets stora natur- och kulturvärden.

Riksintresse

Del av Storåns dalgång utgör riksintresse för kulturmiljövärden. Odlingslandskapet och dalgångens stora gårdar speglar ett burget byggnadsskick i en rik jord- och skogsbruksbygd under 1700- och 1800-talet. Centralt för värdena är det öppna odlingslandskapet som med vägnät, hägnadssystem och flera kompletta gårdar speglar svensk landsbygd från tiden kring laga skifte.

Dalgången utgör även riksintresse för naturvärden som en del i området Lygnern och Storåns dalgång. Lygnern och Storån samt i första hand åns biflöden utgör lek- och uppväxtområde för öring. Storåns dalgång är ett representativt exempel på en meandrande å med en mångfald erosions- och sedimentationsformer. Området har betydande skönhetsvärden och visar prov på landskapselement och processer av geovetenskaplig betydelse.

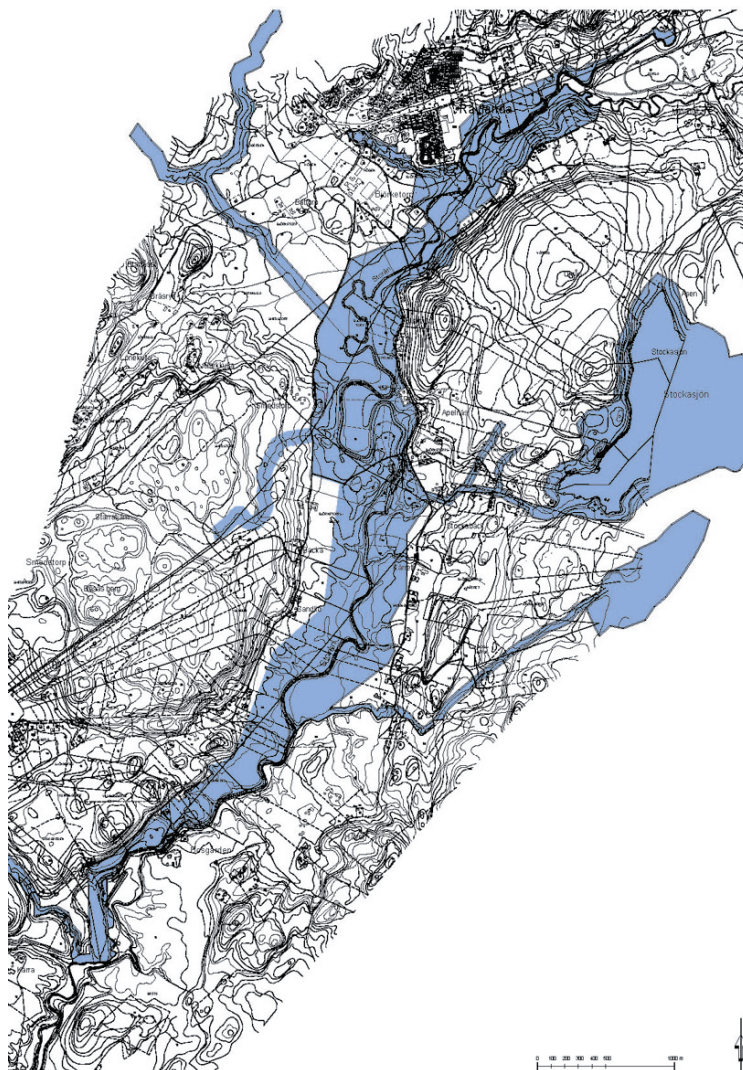
Kultur- och naturvärden

För att öka kunskapen om områdets natur- och kulturvärden har kommunen upprättat en naturinventering respektive kulturhistorisk inventering, Storåns dalgång - Kulturinventering och Storåns dalgång - Naturinventering, Härryda kommun 2005. Tidigare är Storåns dalgång och Värred redovisade i Kulturminnesvårdsprogrammet, Härryda kommun 1992. Dalgångens naturvärden tillmäts höga värden i rapporten *Värdefull natur i Härryda kommun, Härryda kommun 1992*. Dalgångens värden är utpekade i skriften *Värdefulla odlingslandskap i Göteborgs och Bohus län, Bevarandeprogram för odlingslandskapets natur- och*

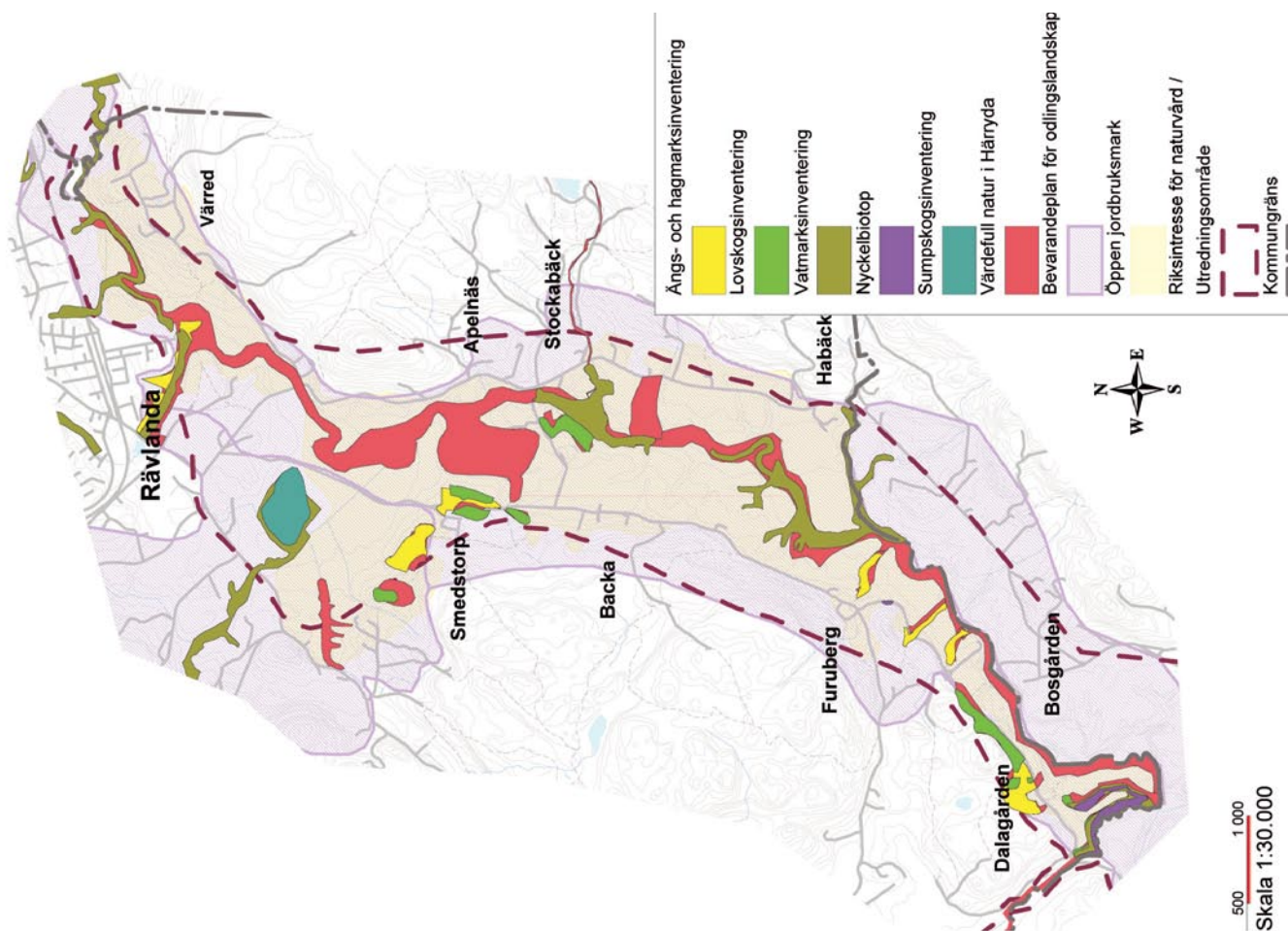
kulturmiljövärden, Lst O län 1995. Områdets höga naturvärden gäller även Storåns vattendrag som huvudsakligt lekområde för insjööring i sjön Lygnern enligt *Fiskevårdsplan för sötvatten, Västra Götalands län, Lst O-län, 2001*.

Strandskydd

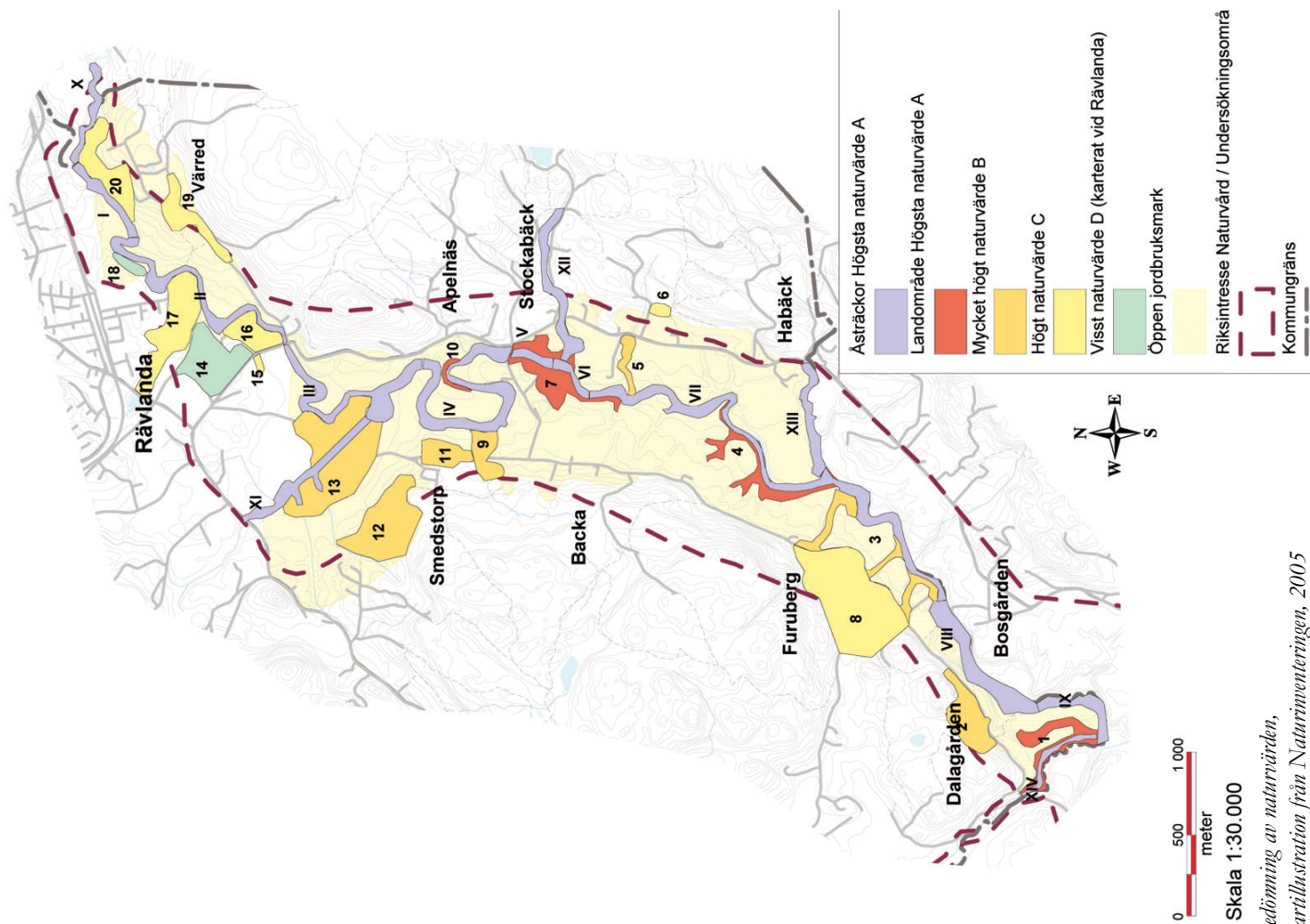
Runt Storån råder strandskydd enligt nedanstående karta. Strandskyddets utbredning beslutades 1975 av Länsstyrelsen och förändrades marginellt genom ett nytt beslut 2000. Strandskyddet påverkas inte genom områdesbestämmelserna.

Strandskyddsområden i Storåns dalgång

Dokumenterade naturvärden,
kartillustration från Naturinventeringen, 2005

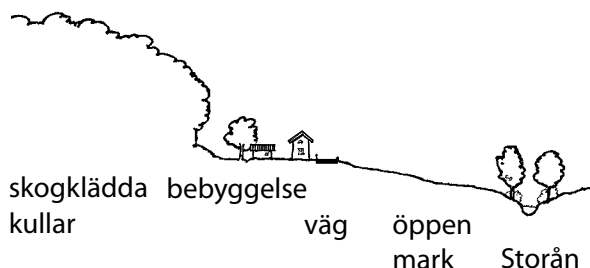

Bedömda naturvärden,
kartillustration från Naturinventeringen, 2005

FÖRUTSÄTTNINGAR

Odlingslandskap

Utmed Storåns breder ett naturskönt odlingslandskap ut sig. På ett traditionellt sätt är bebyggelsen samlad i smala stråk utmed dalsidorna. På detta sätt har de bördiga markerna utmed ån kunnat utnyttjas till fullo och inte tagits i anspråk av byggnader. Ovan den öppna marken vidtar skogsklädda berg och moränmarker, som ramar in dalgången som helhet.

I dalgången finns en lång kontinuitet av jordbruk, vilket speglas i det traditionella byggnadsskicket, bevarade fågator, odlingsrösen och stengärdesgårdar. Större delen av dalgångens odlingsmark är ännu i bruk. Bete av får, kor och hästar förekommer i hela dalgången, vilket bidrar till att äldre betesmark i anslutning till gårdarna hålls öppen.

Ett fåtal aktörer brukar idag jorden i området. Ändå präglas landskapsbilden av småskaligt jordbruk. Staket, stengärdesgårdar följer än idag fastighets- och odlingsgränser och inte de aktuella brukarenheterna.

Natur

Storåns dalgång utgör en bred sprickdal inom det sydvästsvenska urbergsområdet. Dalgången, som börjar vid Rävlanda i Härryda kommun, sträcker sig vidare genom Marks kommun och avslutas med sjön Lygnern i Marks och Kungsbacka kommuner. Storåns dalgång präglas starkt av de lösa avlagringar som inlandsisen och dess isälvar efterlämnat i mjuka former. I dessa har sedan Storån eroderat ut ett ringlande och förgrenat ravinsystem, typiskt för istidsformade dalgångar i landhöjningsområden.

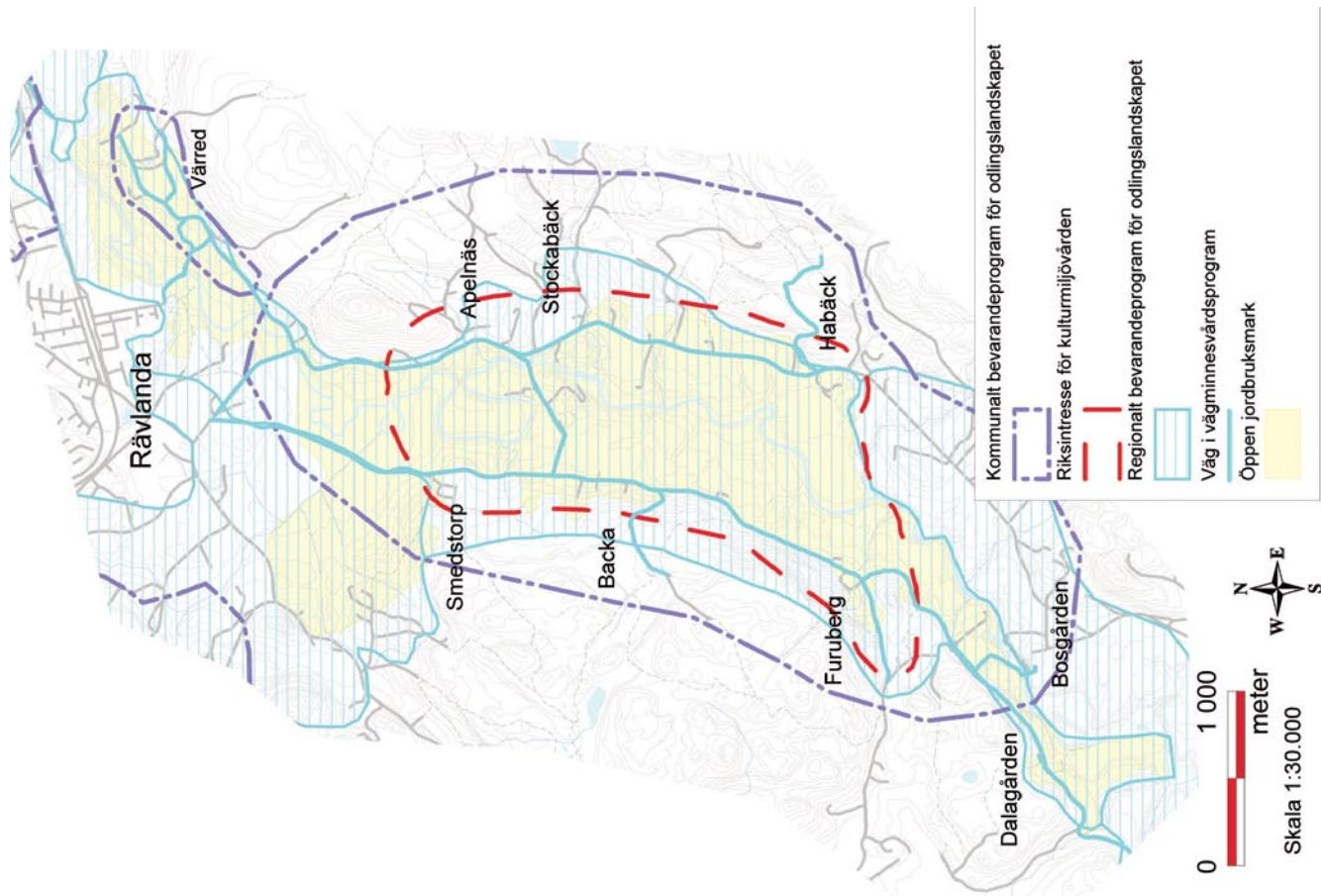
De topografiska förutsättningarna har angett ramarna för jordbruket och därmed för dagens karaktäristiska landskapsbild. Mellan de bergiga skogspartierna och Storåns ravinlandskap ligger dalgångens flackare partier med bördiga sediment som är uppodlade eller utgörs av betesmark. De bördiga ravinerna nyttjades förr till slätter, men har sedan till största delen övergått till betesmark. Det finns gott om djurstigar som bildat terrasser i ravinerna. I takt med minskad djurhållning i jordbruket har dock flera av ravinerna lämnats till igenväxning med lövskog.

I dalgången finns stora arealer ädellövskog på leriga sediment. Det är dels fråga om slutna lundar där ask och alm är vanliga, men här finns även trädbevuxna hagmarker med grova solitärträd, främst ek. Lundfloran och kryptogamfloran består bl. a. av en rad krävande arter.

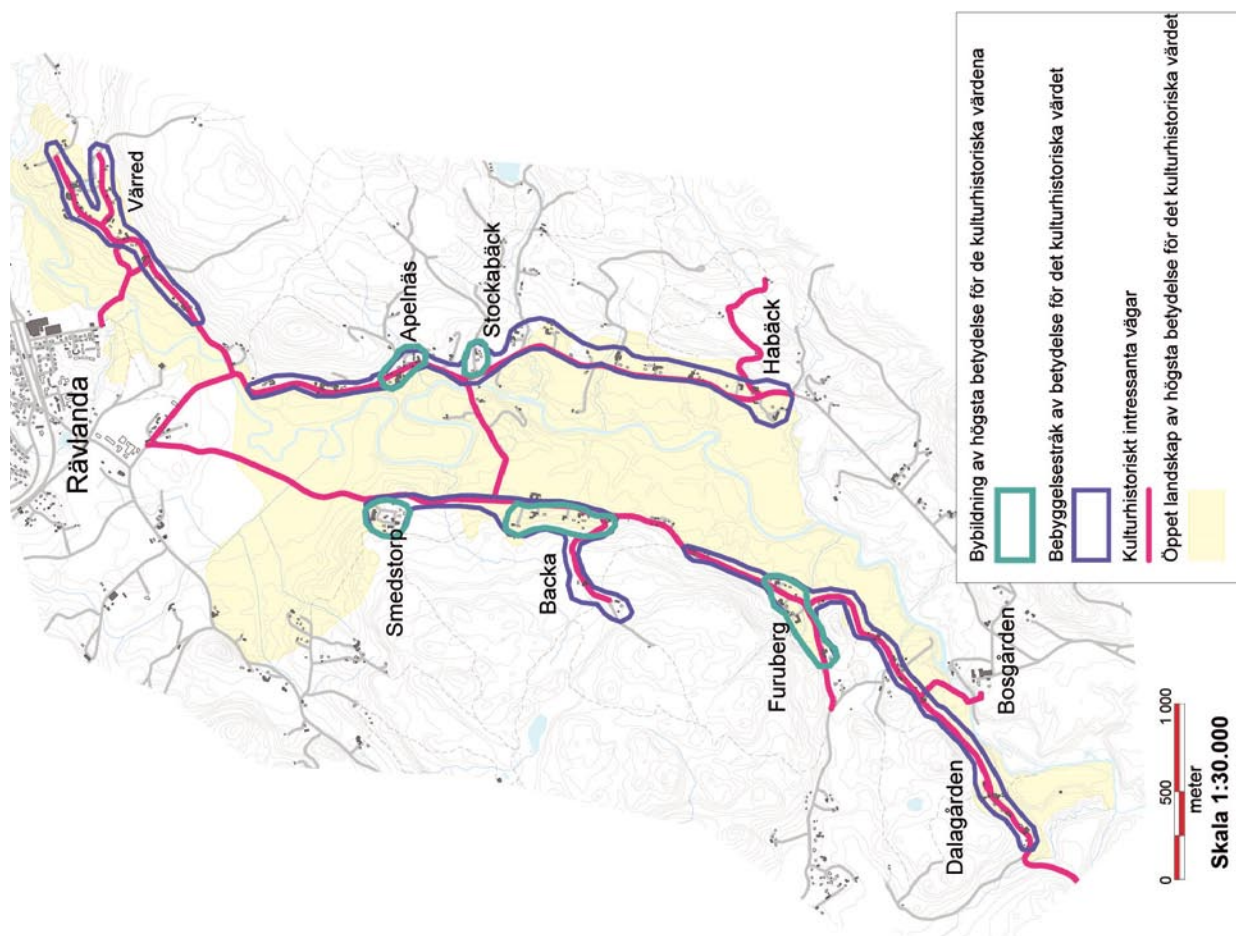
Storåns vattensystem är av stort värde inte minst för Lygnerns storöring, som har sina lekområden i sidobäckarna. Två vattenkraftstationer påverkar idag vattendragets funktion, både vad gäller dess biologi och på lång sikt dess landskapsdanande verkan.

Äldre brukarenheter finns fortfarande synliga i landskapet även om antalet aktiva bönder blir allt färre.

Dokumenterade kulturmiljöer,
kartillustration från Kulturinventeringen, 2005

Bedömning av kulturmiljöer,
kartillustration från Kulturinventeringen, 2005

Naturvärden

Områdets naturvärden framgår utförligare i Storåns dalgång, naturinventering nov 2005. I utredningen ges exempel på åtgärder för att bevara dalgångens naturvärden. De två viktigaste skötsel aspekterna sammanfattas:

- Värna ett aktivt brukande av det öppna jordbrukslandskapet och en fortsatt betesdrift i raviner, mader och naturbetesmarker.
- Låt hela vattensystemet ha ett så fritt lopp som möjligt och kantas av fritt utvecklade lövträd till övervägande del.

Beträffande bebyggelse rekommenderas följande:

Stor restriktivitet bör tillämpas vad gäller bebyggelse nere i dalgången (=nedanför vägarna) eller inom särskilt värdefulla naturområden. Ingen bebyggelse bör tillåtas i ravinerna.

Kulturvärden

Dalgången i sin helhet bedöms utgöra ett kulturlandskap av stort kulturhistoriskt värde och utgör en sådan värdefull miljö som avses i PBL 3:12. Trots vissa inslag av modernare bebyggelse har dalgången bibehållit sin prägel från tiden för laga skifte och speglar ett kulturlandskap av äldre karaktär. Områdets kulturvärden framgår utförligare i Storåns dalgång, Kulturinventering, nov 2005.

Det kulturhistoriska värdet ligger dels i de enskilda byggnaderna vars välbevarade yttre, traditionella byggnadskonstruktion eller ålder kan påverka byggandets kulturhistoriska värde. Det kulturhistoriska värdet ligger också i byggnadernas placering i landskapet. Byggnader som var för sig har genomgått relativt stora förändringar, kan t ex som bebyggelsemiljö besitta stora kulturhistoriska värden genom att de vittnar om ett äldre byggnadsmönster. Viktigt för dalgångs kulturlandskap är även den strikta placeringen av bebyggelse utmed dalsidorna där främst impedimentmark har utnyttjats. Kulturvärdena samspelar i hög grad med spår efter äldre tiders markanvändning såsom stenmurar, fägator och vegetation.

Landskapsbilden är präglad av jordbruksverksamhet med mycket lång kontinuitet.

Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse

Bebyggelsen i dalgången består nästan uteslutande av jordbruksbebyggelse. Ett fåtal villor har tillkommit främst som generationsboende inom gårdsfastigheter. De flesta mangårdsbyggnaderna är uppförda på gedigna stengrunder. Detta gäller även för många av ekonomibyggnaderna. Ladugårdarna ligger fritt i förhållande till mangårdarna och är ofta uppförda i vinkel. Gårdarnas nuvarande placering i landskapet är ett resultat av den utflyttning och förändring av byarna som genomfördes vid laga skifte på 1800-talets mitt. På flertalet av gårdarna bedrivs inte längre jordbruk, vilket medfört att ekonomibyggnader på vissa håll förfallit.

Vid tiden före laga skifte låg dalgångens bebyggelse mer samlad i mindre klungbyar. Efter att gårdarna har skiftats ut, har dess placering mer anpassat sig till de topografiska förhållandena, vilket har bidragit till möjligheten att maximalt utnyttja den odlingsbara jorden. Gårdarna är i flera fall fortfarande samlade i byar, men ligger oftast utspridda i en rad längs huvudvägen. Det kuperade landskapet har också bidragit till att välgjorda terrasseringar av natursten har anlagts. På så sätt uppstår plana ytor för trädgårdsodling och erodering av jorden stoppas.

Bystrukturer

All bebyggelse speglar var för sig den historiska bebyggelseutvecklingen inom dalgången. Några av bymiljöerna har dock särskilt stort värde för förståelsen av områdets kulturvärden. Exem-

Byggnader med kraftiga stengrunder är vanliga i hela dalgången. Bild från Furuberg.

pel på detta är byn Furuberg vars tre ursprungliga gårdar utgjorde en radby fram till tiden för laga skifte i mitten på 1800-talet. Än idag ligger gårdarna Furuberg 2:3 och 2:8 som är uppförda 1883 respektive 1878, i rad utmed en brant bergsvägg. Traditionen att anlägga bebyggelse på impedimenten mellan skogs- eller bergsmark och odlingsbar åkermark är extra tydligt i Furuberg. De välhållna ekonomibyggnaderna som uppvisas i ett ovanligt högt antal och sorter är väsentliga för byns kulturhistoriska värde. Viktigt för den kulturhistoriska karaktären är att detta radmönster, som härrör från tiden före laga skifte, vidmakthålls och att marken mellan bebyggelsen och den öppna dalgången hålls öppen. Ekonomibyggnaderna bör bevaras och vidmakthålls i befintligt skick.

Bebyggelsen i Backa by har tidigare varit placerad i klunga. Sedan laga skifte vid 1800-talets mitt har gårdarna anlagts på rad längs åkermarken. Gårdarna ligger på impediment mellan skog och åkermark.

Bebyggelsen i byn Backa har tidigare varit anlagd i klunga. Sedan laga skifte är gårdarna utplacerade på rad, anlagt efter de speciella förutsättningarna på platsen. Marken är på vissa platser brant sluttande, vilket har medfört att många byggnader är uppförda på kraftiga stensocklar. Lutningen har också bidragit till att många vackra stenmursförsedda terrasser har anlagts för att möjliggöra trädgårdsodling eller mindre beteshagar.

Byn Apelnäs består i dag av tre gårdar vars byggnader är uppförda på båda sidor om vägen. Anmärkningsvärt för Apelnäs är att två av mangårdsbyggnaderna uppvisar en för dalgången ovanligt stor detaljrikedom i byggnadernas fasader. I övrigt utgör Apelnäs samtliga gårdar en välbevarad jordbruksby med ett rikt bestånd av ekonomibyggnader av olika slag. Särskilt bör nämnas smedjan från 1800-talets senare hälft som tillhör Apelnäs 1:5. Byns kulturhistoriska värde består i gårdarnas samlade läge, mangårdarnas välbevarade yttre och delvis rika utsmyckning.

Gården Smedstorp är dalgångens största gård på två hela mantal. Gårdens gamla huvudbyggnad och ena flygelbyggnaden brann ned till grunden och är nu ersatta av två gula tegelbyggnader. Branden till trots uppvisar Smedstorp en anläggning enligt ett herrgårdsligt mönster med kulturhistoriskt värdefulla ekonomibyggnader såsom en stallbyggnad uppförd i natursten och

en högre ladugård. Mangårdens västra flygelbyggnad finns också bevarad, vilket bidrar till Smedstorps historiska förankring. Viktigt för gårdens kulturhistoriska värde är de äldre ekonomibyggnadernas bevarande då deras storlek och funktioner visar på Smedstorps historiska kontinuitet som stor brukarenhet.

Vägar och broar

Vägarna i Storåns dalgång är upptagna i Vägverkets vägminnesvårdsprogram. Länsvägen 528 är huvudled utmed dalgångens östra sida. Huvudvägen i dalgångens västra sida är en grusväg som på liknande sätt binder samman byarna och de utspridda gårdarna.

Landsvägar, fägor och broar bildar ett system som är en viktig del i kulturlandskapet. Både äldre och nyare vägar utgör ett tydligt mönster om hur de boende har nyttjat och brukat området. Storåns dalgång har minst fyra kända broförbindelser. Förutom bilbron söder om Rävlanda finns fortfarande en farbar bro vid Apelnäs. Det finns en passage i höjd med Villinggårde och Bosgårdens kraftstation (Marks kommun). Även vid Värred finns en gångbro, den så kallade "Stocken". Broförbindelserna är viktiga för möjligheten att avläsa dalgångens äldre levnadsmönster. När dalgången förr var relativt tätbefolkad var troligen trafiken inom dalgången betydligt mer frekvent. De lokala vägarna och broarna utgör därför en viktig del i områdets kulturmiljö.

De slingrande vägarna i Storåns dalgång är en viktig del av områdets kulturhistoriska värde. Här leder dalgångens västra väg från Rävlanda vidare mot gården Smedstorp.

FÖRÄNDRINGAR

Det vackra landskapet i Storåns dalgång bildar tillsammans med områdets natur- och kulturvärden en helhet med stort miljömässigt och estetiskt värde. De värden som landskapet representerar är i hög grad knutna till nuvarande markanvändning och är känsliga för förändringar. Genom områdesbestämmelserna poängteras att Storåns dalgång är ett särskilt värdefullt område, som ställer större krav på anpassning än landsbygden i allmänhet.

Områdesbestämmelserna innehåller en allmän varsamhetsbestämmelse, som gäller inom hela området och som alltid ska beaktas. Sedan finns ytterligare bestämmelser för olika typer av byggnader. Bestämmelserna beskrivs och kommenteras i samma ordning som de finns på plankartan.

Natur- och kulturvärden bildar tillsammans med landskapet stora värden.

Varsamhetsbestämmelse för hela området

I plan- och bygglagen finns lagparagrafer som gäller för allt byggande. De omfattar utöver teknik, säkerhet och estetik även anpassning till kulturhistoriska värden. I områdesbestämmelserna finns en övergripande bestämmelse som lyder:

Byggnader ska placeras och utföras med särskild hänsyn till landskapsbilden och områdets naturvärden samt på sådant sätt att områdets kulturhistoriska värden inte förvanskas.

Bestämmelsen gäller för allt byggande i hela området och är till för att betona att anpassningen är särskilt viktig just här.

Utökad lovplikt

Befintliga byggnader har i många fall vårdats omsorgsfullt av samma släkt i generationer och här finns ofta en stor kunskap om bygdens tradition och värden. På flertalet gårdar har det aktiva jordbruket upphört och som på så många andra håll är det sannolikt att flera gårdar kommer att byta ägare i framtiden. Ägare med helt andra värderingar och förebilder kan komma att äga byggnaderna. De förändrade ekonomiska förutsättningarna för gårdarna kan också komma att innebära ett ökat tryck på förändringar och ombyggnader.

Det är viktigt att ha bygglovsplikt för större förändringar, för att man ska kunna diskutera ett byggprojekt innan det påbörjas.

Bestämmelserna om utökad lovplikt är inte unika för Storåns dalgång, utan motsvarar de regler som normalt gäller inom detaljplan eller inom samlad bebyggelse, d.v.s. för de flesta fastigheter i Härryda kommun.

Befintlig bostadsbebyggelse

För befintliga byggnader som inte särskilt utpekats som värdefulla gäller den allmänna varsamhetsbestämmelsen. Dessutom gäller att:

Färgsättning ska anpassas efter områdets tradition. Fasader på huvudbyggnader ska målas med ljus eller faluröd färg. Fasader på komplementbyggnader ska målas med faluröd färg. Huvudbyggnad ska utföras med sadeltak och täckas med röda takpannor.

Färger och material på så stora ytor som fasader och tak syns på långt håll och har därmed stor inverkan på landskapsbilden. Bestämmelserna om färger och utformning är viktiga för att undvika kontroversiella blickfång, som skapar irritation i omgivningen.

Utökad lovplikt

Utanför detaljplan finns rättighet att göra kompletteringsåtgärder. Kompletteringsåtgärd innebär att göra mindre tillbyggnader och att uppföra komplementbyggnader eller murar och plank i omedelbar närhet av bostadshuset. Genom områdesbestämmelserna gäller att bygglov krävs för kompletteringsåtgärder inom hela området. Storåns dalgång får därmed samma regler som samlad bebyggelse. Tätare bebyggelseområden, som inte omfattas av detaljplan, definieras som samlad bebyggelse. Vilka områden som räknas dit bestäms i översiktsplanen. De flesta byggnader utanför detaljplan i Härryda kommun ligger inom samlad bebyggelse och där krävs alltid bygglov för kompletteringsåtgärd.

För tillbyggnader eller uthus som är större än kompletteringsrätten krävs alltid bygglov.

Ändring av byggnader

Med hänsyn till den kulturhistoriskt värdefulla miljön får vid ändring av byggnader inte deras karaktär eller anpassning till omgivningen förvanskas. Tillbyggnader, ändringar och underhåll bör ske på ett sätt som överensstämmer med traditionen inom området.

Exempel på varsamhet vid ändring kan vara att bevara äldre fönstertyp eller behålla traditionella taktäckningsmaterial såsom rött lertegel. Som tidigare nämnts är många byggnader kraftigt ombyggda. Vid ändring kan exempelvis plåt- och eternitfasader ersättas med träfasad.

Färgsättning av fasader och detaljer har stor betydelse för byggnadernas karaktär. Traditionella färgval bidrar till att byggnaden ursprungliga karaktärsdrag förtydligas. För huvudbyggnader är ljusa oljefärger att föredra exempelvis vitt, beige, gräddvitt eller en ljusgul färg. Faluröd förekommer också på huvudbyggnader.

Fönstrens storlek och spröjsindelning är viktigt för fasaduttrycket. Vanligast och mest traditionsbundet är rektangulära, stående fönsterbågar i trä med sex spröjsindelningar. Fönstren är oftast försedda med två lufter och är sidohängda. För mindre fönsteröppningar är variationsrikedomen större, gemensamt är dock att de är gjorda i trä och försedda med spröjs. Det traditionella taktäckningsmaterialet är rött lertegel.

Tillbyggnader

Vid tillbyggnader av befintliga byggnader är det viktigt att utforma tillbyggnaden så att den befintliga byggnaden inte förvanskas. Detta är extra viktigt för mangårdsbyggnader. En tillbyggnad ska i form och proportioner underordna sig den ursprungliga byggnaden. Husets ursprungliga form ska kunna avläsas även efter en tillbyggnad. Viktigt är också att tillbyggnadens utformning vad gäller taktäckningsmaterial, fasadmaterial och färgsättning harmonierar med huvudbyggnaden.

Värdefulla byggnader, som markerats med k på plankartan

Ett flertal byggnader i området är av kulturhistoriskt värde och deras karaktär ska beaktas vid ändring och renovering. Ändringar av dessa byggnader ska göras varsamt så att deras byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden tas till vara.

För värdefulla byggnader, som markerats med k på plankartan gäller utöver den allmänna bestämmelsen och bestämmelserna för befintliga byggnader:

Byggnadens exteriör ska underhållas så att dess särdrag bevaras. Vid ändring skall särskilt byggnadsvolymer och formspråk, takets form och lutning, fasadmönster och fasaddetaljer samt ursprungligt fasadmateriäl och färgsättning beaktas. De särdrag och värden hos bebyggelsen i området som angivits i planbeskrivningen skall särskilt beaktas vid ändring och underhåll.

Utökad lovplikt

Rivningslov krävs för att riva byggnad eller del av byggnad markerad med k på kartan.

Rivning av byggnader kan också ha stor inverkan på landskapsbilden. Inom detaljplan krävs rivningslov för rivning av byggnad eller del av byggnad. Det kan vara rimligt att Storåns dalgång i det här avseendet har samma regler som områden med detaljplan.

Beskrivning och rekommendationer

Dalgången uppvisar ett rikt bestånd av traditionell jordbruksbebyggelse både vad gäller man-
gårdsbyggnader av olika typer men även ekonomibyggnader. Många av dessa bär i grunden ett vackert, välgjort och traditionellt formspråk, men har genom förfall eller genom ovarsamma renoveringsåtgärder under årens lopp dolt byggnadens arkitektoniska kvalitéer. Det finns dock många åtgärder att vidta för att få byggnaderna att återfå något av sin forna glans. Varsamhetsbestämmelserna syftar till en varsam hantering av byggnadernas befintliga värden men foku-

Gården Sjönnared 1:2 vars välbevarade enkelbet bidrar till byggnadens kulturhistoriska värde.

serar även på byggnadernas ”dolda” värden. Exempelvis kan en kraftig tilläggsisolering eller en plåtfasad dölja äldre byggnadstyper, timmerkonstruktioner eller originalfönster.

Exempel på byggnader som är försedda med varsamhetsbestämmelser är mangårdarna Furuberg 2:3 och 2:8. Dessa är uppförda 1883 respektive 1878, i rad utmed en brant bergsvägg. Fastigheterna utgör två välbevarade gårdar med huvudbyggnader uppförd i salsbyggnadskarakter. Gårdarna har också ekonomibyggnader i ett rikt antal varianter. Mangårdsbyggnaden på 2:8 har nyligen genomgått en utvändig renovering där traditionell färgsättning och byggnadstekniker förtydligat byggnadens karaktär och därmed dess kulturhistoriska värde. Nämnt i kulturminnesvårdsprogrammet är också Backa 1:5, en tvåvånings parstuga från 1858, en byggnadstyp som är ovanlig för området.

Gården Sjönered 1:2, söder om byn Furuberg, är en välbevarad gårdsmiljö. Huvudbyggnaden är en av dalgångens få byggnader med brutet sadeltak. Byggnaden har två huvudingångar bevarade i fasaden och är i sin helhet välbevarad med en traditionell färgsättning och fön-

ter med äldre spröjsning. Gården ligger i ett traditionellt läge på ett litet höjdparti väster om vägen och har ett fritt läge ut mot den öppna odlingsmarken. Gårdens kulturhistoriska värde förstärks av dess välbevarade yttre och fasadens välgjorda enkelhet.

I byn Värred i planområdets nordöstra del finns ett antal kulturhistoriskt intressanta gårdar. Gården Värred 2:17 har en mangård från 1880-talet. Byggnaden utgör en traditionell mangårdsbyggnad vars enkla volym, ljusa träfasad och sadeltak förstärker uttrycket. Viktigt för byggnadens kulturhistoriska värde är bevarandet av den vackert spröjsade verandan. Gårdens ekonomibyggnader och lillstuga, som tidigare fungerat som affär, är också en del av gårdens kulturhistoriska värde. Granngården, Värred 3:6, har en huvudbyggnad som troligen är uppförd vid sekelskiftet 1800. Byggnadens fasad har moderniserats men

Gården Furuberg 2:3 har genomgått en varsam renovering. Fasaden och fönsterfoder har ny traditionell färgsättning, taket är klätt med rött lertegel och rökgångarna har murats om. Många av byggnadens fönster är bevarade.

utgör med sin ålderdomliga form och med tillhörande ekonomibyggnader en kulturhistoriskt intressant miljö. Kulturminnesvårdsprogrammet nämner även Värred 5:6 uppfört 1868.

Särskilt värdefulla byggnader, som markerats med q på plan-kartan

Byggnader som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässigt eller konstnärlig synpunkt eller som ingår i ett område av denna karaktär skall bevaras och får inte rivas eller förvanskas (Plan- och bygglagen 3 kap 12 §). Fyra byggnader, som bedöms som särskilt värdefulla har markerats med q på kartan. För dem gäller följande skyddsbestämmelser utöver de allmänna bestämmelser som gäller i hela området:

Särskilt värdefulla byggnader som omfattas av Plan- och bygglagen 3 kap 12 §. Byggnaderna får inte förvanskas eller rivas. Utvändiga underhållsarbeten ska om möjligt ske med originalutförande eller i ett utförande som är typiskt för byggnadens tillkomsttid.

Utökad lovplikt

Genom områdesbestämmelserna gäller att: Bygglöv krävs för att färga om huvudbyggnad eller byta fasadbeklädnad eller taktäckningsmaterial eller göra andra ändringar som avsevärt påverkar byggnadernas yttre utseende.

Beskrivning och rekommendationer

Storåns dalgång innehåller ett fåtal byggnader och miljöer av denna karaktär. De aktuella byggnaderna uppvisar stora arkitektoniska kvalitéer och är tydliga representanter för olika byggnadsskick och byggnadstraditioner. Byggnader av denna kategori kan också vara en till synes enkel byggnad men som genom hög ålder och varsamt handlag idag representerar ett historiskt byggnadsskick präglad av autenticitet. Ett exempel på en sådan byggnad är Backa 1:4, en långloftsstuga uppförd i mitten av 1700-talet. Byggnadens enkla locklistpanel och fönstrens mångspröjsade indelning ger ett enkelt och ålderdomligt intryck. Varsamhet har präglat

Backa 1:4, Långloftsstuga från 1700-talets mitt.

Apelnäs 1:11, en salsbyggnad uppförd 1871 rikligt utsmyckad med profilerade snickerier.

Apelnäs 1:5, uppförd 1908 med nationalromantiska inslag.

både utvändig och invändig renovering under årens lopp.

Exempel på mer frodig snickeriarkitektur finns i mangården på Apelnäs 1:11, en vitmålade salsbyggnad från 1871. Denna har rikt spröjsade fönster samt fasad och taksprång med profilerade

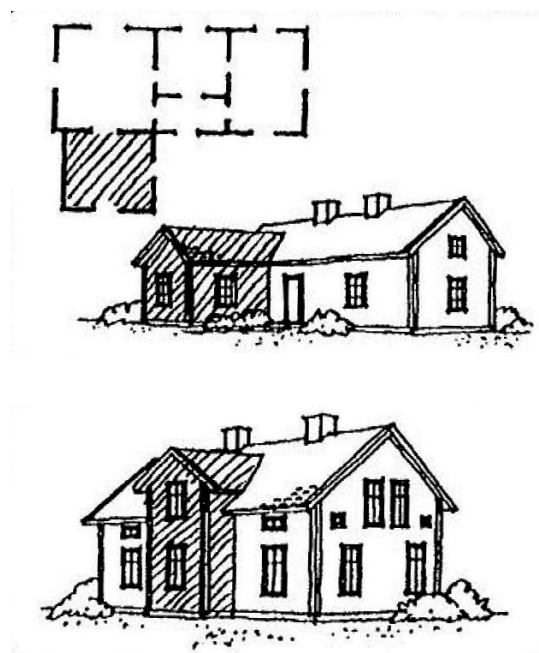
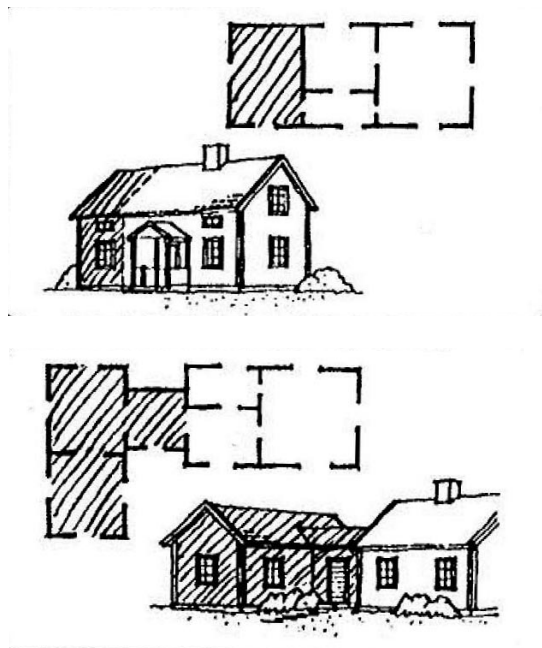
de snickeridetaler. Även granngården, Apelnäs 1:5, uppvisar ett burget byggnadsskick. Uppförd 1908, har mangårdsbyggnadens fasad utförts med nationalromantisk prägel enligt dåtidens villaideal. Byggnaden har en tvärställd gavel ut mot huvudvägen och fönster i olika storlekar med varierande fönstersättning, vilket ger byggnaden ett asymmetriskt uttryck. Fasaden är rikt utsmyckad med spånpanel och profilerade lister, veranda och gavel är rikligt försedda med snickeridetaler. Dessa båda mangårdsbyggnader uppvisar en stor och välbevarad detaljrikedom som är ovanligt i dalgången i övrigt. De båda byggnadernas fasader är synnerligen välbevarade och bör underhållas och bevaras.

Som en udda fågel bland dalgångens jordbruksbebyggelse finns sommarnöjet Värredal. Byggnaden är uppförd med nationalromantiska stilideal som manifesteras i fönstrens rika spröjsning, gavlarnas snickeridetaler och hörntornets kupol. Karaktäristiskt för denna hustyp är också byggnadsvolymens asymmetriska sam-

Värredal, dalgångens kanske mest spektakulära byggnad. Uppfördes som sommarnöje vid sekelskiftet och har mycket av sina snickerier och spröjsar bevarade.

mansättning där gavlar, torn och verandor bildar en enhet. Det asymmetriska uttrycket förstärks av fasadpanelens varierande gestaltning. Byggnadens kulturhistoriska värde ligger i fasadens och fönstrens rika utsmyckning, byggnadens asymmetriska byggnadsvolym, det artikulerade fasad-

Förslag på utbyggnader som sker på ett mer traditionellt sätt. Den ursprungliga byggnaden dominerar samtidigt som de traditionella volymerna är fortsatt tydliga.

panelen och dess ljusa färgsättning. Nämnas bör också takbeklädningen i plåt och den karaktäristiska tornkupolen. Byggnaden är av stort kulturhistoriskt värde och dess särart bör bevaras.

Ekonomibyggnader på jordbruksfastighet

Stora ekonomibyggnader kan ha en dominerande inverkan på landskapsbilden. Det är därför mycket viktigt att de placeras rätt och har ett utseende som är anpassat till omgivningen. Den allmänna varsamhetsbestämmelsen i områdesbestämmelserna gäller även för ekonomibyggnader.

I områdesbestämmelserna anges att:

Fasader på ekonomibyggnader ska målas med faluröd matt färg eller med järnvitriol. De kan också lämnas omålade.

Ekonomibyggnadernas bevarande är viktigt för att vidmakthålla värdena i landskapsbilden. Förändringar av användningsområde för ekonomibyggnader bör tillåtas då fortsatt användning oftast gagnar ett bevarande av byggnader. Förhållningssättet till förändringar i ekonomibyggnadernas fasad bör vara hänsynsfullt.

Utökad lovplikt

Genom områdesbestämmelserna gäller att

En gammal smedja från 1800-talets senare hälft, tillhör gården Apelnäs 1:5.

bygglov krävs för att uppföra eller bygga till ekonomibyggnader större än 50 kvm för jordbruk, skogsbruk eller därmed jämförlig näring. Lovplikten gäller inte vindskydd för djur.

Inom detaljplan krävs det bygglov för ekonomibyggnader och det är viktigt att samma krav ställs i detta område. När bygglov söks finns det möjligheter att diskutera placering och utseende innan bygget påbörjas.

För ändrad användning krävs alltid bygglov.

Ett förslag finns om att sänka bygglovavgiften för ekonomibyggnader i Storåns dalgång och

Ekonomibyggnader är viktiga inslag för områdets kulturhistoriska värde. Bilden föreställer smedjan på Furuberg 2:8. Smedjor placerades ofta avsides på grund av brandfara.

enbart ta ut en administrativ avgift. En sänkning kan inte föreskrivas i områdesbestämmelserna, utan får tas som ett särskilt beslut vid antagandet.

Nya bostäder

Det går inte att i områdesbestämmelser bestämma varken att man får eller att man inte får bygga nya bostäder. Varje ansökan om bygglov för ny bostad lämplighetsprövas för sig, precis som överallt där det inte finns detaljplan. Vid lämplighetsprövningen ska varsamhetsbestämelsen tillämpas tillsammans med de krav som alltid gäller, t.ex. tillfartsväg, vatten och avlopp.

Om det bedöms lämpligt med en ny bostad ska den placeras och utformas enligt följande bestämmelser:

Nya bostäder prövas enligt PBL 2 och 3 kap med särskild hänsyn till landskapsbilden och områdets natur- och kulturvärden.

Om nya bostäder prövas lämpligt ska dessa placeras i anslutning till befintlig bebyggelse och befintliga vägar. Placering och riktning av byggnader på tomten ska anpassas efter områdets tradition. Byggnaderna ska utformas med särskild hänsyn till omgivningens egenart och ska ges byggnadshöjder och proportioner i överensstämmelse med områdets tradition.

Fasader ska utföras med träpanel eller annat material som anknyter till den äldre byggnadstraditionen på platsen.

Färgsättning ska anpassas efter områdets tradition. Fasader på huvudbyggnader ska målas med ljus eller faluröd färg. Fasader på komplementbyggnader ska målas med faluröd färg.

Huvudbyggnad ska utföras med sadeltak och täckas med takpannor i lertegel. Taklutning ska vara mellan 27 och 38 grader.

Placering

Nya byggnader och anläggningar skall placeras med stor omsorg och hänsyn till landskapets karaktär och dess natur- och kulturvärden. För att behålla landskapets nuvarande karaktär med i huvudsak sammanhållen bebyggelse bör nya byggnader placeras i direkt anslutning till befintliga byggnader i enlighet med den äldre traditionen. Byggnader bör även placeras nära befintliga vägar och i gränslandet mellan jordbruksmark och skog/berg. Vidare bör de placeras på sådant

Byggnader i en våning används företrädesvis till smala byggnader såsom stugor, redskapsbodar.

Det är ur kulturmiljösynpunkt viktigt att anlägga ny bebyggelse med anpassning till platsens naturliga förhållanden. Vid Dalagården har en naturlig avsats i landskapet fungerat bra för uppförandet av ny byggnad.

Traditionella volymer, material och färgval bör användas för ny bebyggelse. Ett i övrigt modernt formspråk kan förstärka bilden av vad som är gammal och nytt och därmed bidra till ökad avläsbarhet samtidigt som traditionella sturkturer bevaras. Exempel taget från Arkitekturprogram för Hallands inland.

sätt att de inte känns som främmande inslag i miljön och så att det kulturhistoriska mönstret bibehålls. Vid placering bör såväl byggnadens inverkan på kulturlandskapet i sin helhet som inverkan på bebyggelsens karaktär beaktas. Placeringar mitt i det öppna landskapet eller på höjder där landskapssiluetten bryts skall undvikas. Byggnader skall även ges en yttre form och färg som ger en god helhetsverkan.

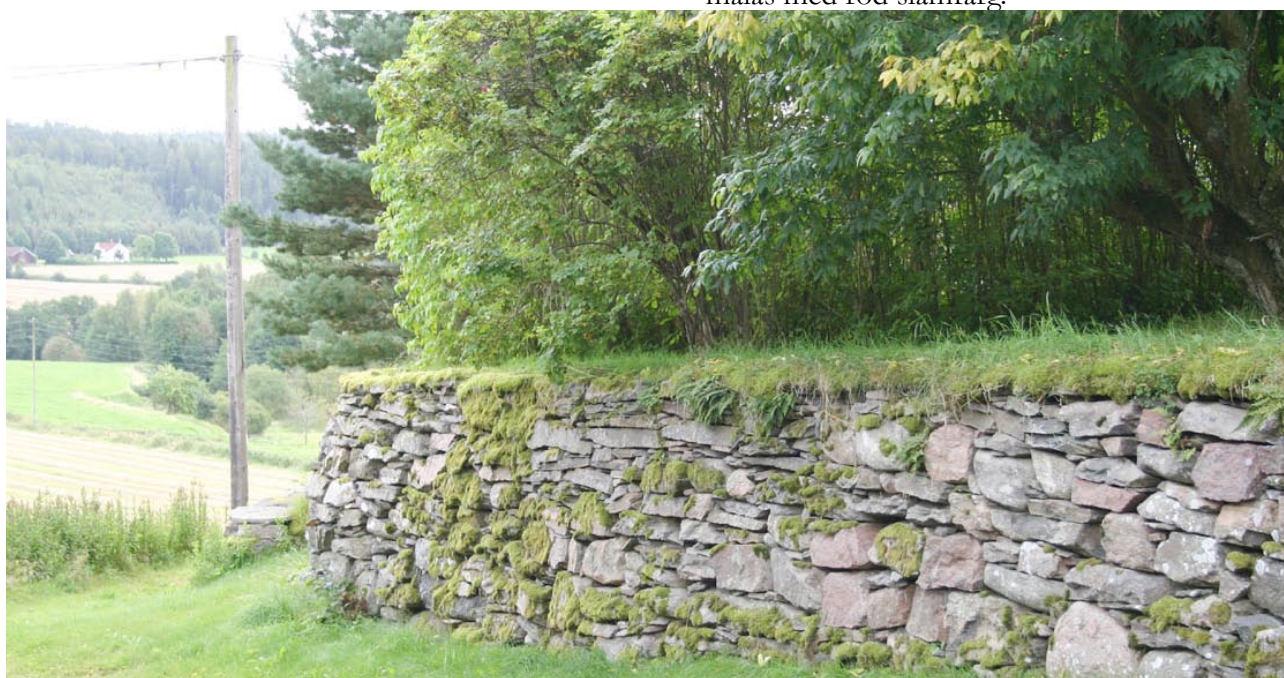
Höjdsättning av mark och hur byggnader placeras i landskapet har även stor betydelse för landskapsbilden. Enligt tradition har man tidigare anlagt byggnader i den kuperade terrängen med hjälp av murade stensocklar. Detta byggnadsskick har medfört att den äldre bebyggelsen är anpassad till markens naturliga förutsättningar. Mycket av den mark som eventuellt kommer att bli föremål för ny bebyggelse är sluttande. Detta kan dock medföra betydande förändringar av terrängen med stora utfyllnader eller schaktningar som följd. Detta skulle innebära stora förändringar i landskapsbilden.

Utformning

Med hänsyn till landskapsbilden bör nya byggnader utföras med en enkel planform och sadeltak. Färgsättning och materialval skall väljas så att en god helhetsverkan uppnås.

Byggnadsvolymer för ny bebyggelse bör följa den lokala byggnadstraditionen. Vanliga är en och en halv våningar höga hus uppförda i dubbel bredd, en så kallad salsbyggnad. Tvåvåningshus förekommer också i exempelvis Backa. För att den kulturhistoriska karaktären ska bevaras är det viktigt att nya bostadshus uppförs med proportioner som är traditionella för jordbruksbebyggelse. När det finns ett behov av större bostadsyta bör i första hand hustypen 1½ plan eller hus med förhöjt väggliv väljas. Suterrängshus är ett främmande inslag i denna typ av kulturmiljö och bör undvikas.

Sadeltak är en tydlig byggnadstradition i dalgången såsom i den svenska jordbruksbebyggelsen. Taktäckningsmaterial på huvudbyggnader ska vara traditionella röda en- eller tvåkupiga takpannor, helst lertegel. Färgsättningen bör göra avstamp i dalgångens traditionella färgsättning. Nya huvudbyggnader bör målas med ljusa täckfärger såsom vitt, brutet vitt, beige, ljusgrått eller i röd slamfärg. Nya garage och uthus ska målas med röd slamfärg.

Befintliga stenmurar och terrasseringar är viktiga inslag bebyggelsestrukturen och är av stort kulturhistoriskt värde.

KÄLLFÖRTECKNING OCH LITTERATURLISTA

Göteborgsregionens kommunalförbund. 1981: Göteborgsregionen. Kulturhistorisk beskrivning 1981. Mars 1981.

Kulturminnesvårdsprogram för Härryda kommun
Utställningshandling 1992. Härryda kommun och
Bohusläns museum

Länsstyrelsen O-län. 1995: Värdefulla odlingslandskap i
Göteborgs och Bohus län. Rapport 1995:21.

Länsstyrelsen O-län. 1997: Värdebeskrivningar
avseende områden i Göteborgs och Bohus län med
kulturmiljövärden av riksintresse för enligt 2 kap 6§ NRL
(3 kap 6 § miljöbalken). 1997-08-18.

Odlingslandskap i Härryda kommun, kulturhistorisk
rapport 8
Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län 1982

Härryda kommun 1992 a, Värdfull natur i Härryda
kommun (inklusive komplettering av GF Konsult 1997)

Länsstyrelsen O län, 2000: Områden av riksintresse för
naturvård och friluftsliv

Översiktsplan för Härryda kommun, ÖP 2002,
Planbeskrivning och Rekommendationer för
bebyggelseutveckling

Box 8774, 402 76 Göteborg
Tfn 031-50 70 00, Fax 031-50 70 10
www.norconsult.se

Storåns dalgång, Härryda kommun